

GENOCIDA VE RWANDĚ: GACACA SYSTÉM JAKO PŘÍKLAD STÍHÁNÍ ZLOČINŮ PODLE MEZINÁRODNÍHO PRÁVA NA MÍSTNÍ ÚROVNI

LINDA JANKŮ

Masarykova univerzita, Právnická fakulta

Abstract in original language

V rámci reakce na genocidu ve Rwandě se vzájemně doplňovalo několik rovin realizace spravedlnosti: rovina mezinárodní, národní a místní. Příspěvek je věnován stíhání zločinů podle mezinárodního práva spáchaných během genocidy ve Rwandě na úrovni místní, které bylo realizováno prostřednictvím *gacaca* systému. *Gacaca* systém představuje specifický model realizace spravedlnosti a řešení problému stíhání velkého počtu pachatelů genocidy v polarizované post-konfliktní společnosti; zhodnocení jeho působení tak může přispět k rozvoji poznatků v oblasti mezinárodního trestního práva a tzv. *transitional justice*.

Key words in original language

Stíhání zločinů podle mezinárodního práva; genocida ve Rwandě; *gacaca* systém.

Abstract

Various legal responses have been adopted in response to the genocide in Rwanda which included prosecution of its perpetrators at the international, national and local level. This conference paper deals with the prosecution of crimes under international law committed during the Rwandan genocide at the local level, before the *gacaca* courts. The *inkiko* *gacaca* system represents a specific model of seeking justice in the aftermath of mass atrocity by prosecuting genocide perpetrators at the local level. Assessment of its activity represents an interesting case study within the field of international criminal law and transitional justice.

Key words

Prosecution of crimes under international law; Rwandan genocide; *Inkiko* *gacaca* system.

1. ÚVOD

V roce 1994 došlo ve Rwandě ke genocidě, při níž přišlo během tří měsíců o život přes 800 tisíc lidí¹. Situace přitom byla extrémní nejen rozsahem

---

¹Ke genocidě v roce 1994 došlo v kontextu dlouhodobého etnického napětí mezi etniky Hutuů a Tutsiů. Záminkou a spouštěcím okamžikem pro rozpoutání genocidy se stalo dne 6. dubna 1994 sestřelení letadla, na jehož palubě zahynuli prezidenti Rwandy a Burundi. Po této události se v celé zemi rozpoutala vlna násilí, při níž byli systematicky vyvražďováni

spáchaných zločinů, ale rovněž masovou mírou participace běžných obyvatel země na jejich spáchání.

Po ukončení genocidy nová rwandská vláda ještě v tomtéž roce oznámila, že má v úmyslu stíhat všechny osoby, které se na spáchání genocidy podílely, a to bez ohledu na míru závažnosti jejich provinění. Stíhání osob obviněných z účasti na genocidě probíhalo jak na mezinárodní úrovni před Mezinárodním trestním tribunálem pro Rwandu (International Criminal Tribunal for Rwanda, ICTR), tak na národní úrovni před vnitrostátními soudy ve Rwandě. S postupným odhalováním rozsahu účasti obyvatel země na spáchání genocidy se nicméně začalo brzy ukazovat, že limitované kapacitní možnosti stíhání před mezinárodním tribunálem a vnitrostátními soudy neumožní splnit cíl, aby všechny osoby, které se podílely na spáchání genocidy, stanuly před spravedlností.

Rwandská vláda proto po několika letech přistoupila k alternativnímu řešení problému stíhání pachatelů genocidy, které mělo zároveň přispět k reconciliaci polarizované rwandské společnosti a k odhalení pravdivého průběhu událostí, k nimž v zemi během genocidy došlo. Tímto řešením bylo vytvoření tzv. *gacaca* systému, který vznikl modifikací tradičního mechanismu pro řešení sporů na místní úrovni, který ve Rwandě existoval. Jedná se o zcela specifický model realizace spravedlnosti a zároveň dosažení cíle národního usmíření v postkonfliktní společnosti, přičemž poprvé v historii byla zodpovědnost za stíhání a souzení pachatelů závažných trestných činů podle mezinárodního práva svěřena *de facto* celé (dospělé) populaci dané země.

Cílem příspěvku je přiblížit okolnosti vytvoření *gacaca* systému ve Rwandě, popsat jeho fungování a právní úpravu, a v neposlední řadě pak rovněž zhodnotit průběh realizace *gacaca* procesu, včetně nastínění pozitivních i negativních aspektů, které jej provázely. Závěrem je provedeno krátké posouzení otázky, zda je možné působení *gacaca* systému ve Rwandě hodnotit jako úspěšné ve vztahu k cílům, jejichž splnění bylo v souvislosti s jeho využitím očekáváno.

---

příslušníci etnika Tutsiů a rovněž někteří politicky umírnění Hutuové. Genocida byla ukončena začátkem července 1994, kdy postupující ozbrojené složky Rwandan Patriotic Front (hnutí tutsijských uprchlíků vytvořeného v exilu) obsadily zemi a svrhly dosavadní vládu. Během tří měsíců trvání genocidy zahynulo přes 800 000 lidí, převážně Tutsiů (podle odhadů bylo vyvražďeno přes 500 000 Tutsiů, tedy přibližně 75% příslušníků etnika, kteří ve Rwandě před genocidou žili) a umírněných Hutuů. Blíže viz Human Rights Watch: *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*. 1999. (<http://www.hrw.org/legacy/reports/1999/rwanda/>). Více k historii Rwandy viz např. Prunier, G.: *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*. 2. vydání. C. Hurst & Co. Publishers, 1998.

2. GACACA SYSTÉM V KONTEXTU TZV. *TRANSITIONAL JUSTICE*

Všechny země, které se vyrovnávají s totalitní minulostí či ozbrojeným konfliktem, jejichž následkem došlo k masovým porušením mezinárodního práva lidských práv či humanitárního práva, stojí před závažnou otázkou, jak se vyrovnat s touto traumatickou zkušeností a v jakém rozsahu (případně jakou formou) stíhat ty, kteří jsou zodpovědní za spáchané zločiny. Je přitom vždy nutno zohlednit specifika konkrétních případů². Stejně situaci čelila také Rwanda po ukončení genocidy a ustavení nové vlády v roce 1994.

Řešení těchto situací dalo vzniknout oblasti vědeckého výzkumu, která se nazývá *transitional justice*³. Pojem *transitional justice* je v češtině možno nejlépe vyjádřit jako spravedlnost realizovaná v podmínkách určitého přechodu či změny ve vývoji dané společnosti (ať už se týká změny nedemokratického režimu nebo ukončení ozbrojeného konfliktu), přičemž toto předchozí období bylo poznamenáno závažným a rozsáhlým porušováním mezinárodního práva lidských práv či humanitárního práva⁴.

Rozvoj této oblasti výzkumu má právní základ především v oblasti mezinárodního humanitárního práva a v rozvoji univerzální koncepce lidských práv po druhé světové válce. Tzv. *transitional justice* představuje specifickou realizaci spravedlnosti, která je často chápána jako součást širšího procesu politické a společenské transformace země a zpravidla

---

² Podle J. Sarkina patří mezi hlavní okolnosti, které je nutno zohlednit při rozhodování, zda stíhat pachatele masových porušení lidských práv či nikoli, především tyto faktory: povaha probíhající přeměny vlády, zda je minulý režim schopen provést převrat, dále druh a rozsah spáchaných zločinů, schopnost soudního systému zaručit stíhaným osobám spravedlivý proces, náklady na stíhání pachatelů ve srovnání s jinými nutnými výdaji státu, vliv, jaký může stíhání pachatelů mít na proces rekonciliace či způsob, jakým vnímá veřejné mínění účel soudního stíhání pachatelů. Viz Sarkin, J.: *The Tension between Justice and Reconciliation in Rwanda: Politics, Human Rights, Due Process and the Role of the Gacaca Courts in Dealing with the Genocide*. Journal of African Law, Vol. 45, No. 2, 2001, s. 148.

³ Tímto pojmem je označována „oblast činnosti a výzkumu zaměřená na to, jakým způsobem se společnosti vypořádávají s minulostí porušení lidských práv, masově páchaných zvrstev nebo s jinými formami závažných sociálních traumat, včetně genocidy nebo civilní války, za účelem vybudování demokratičtější, spravedlivější či mírové budoucnosti.“ Viz *Transitional justice*. The Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity, vol. 3, 2004, s. 1045. (<http://www.ictj.org/static/TJApproaches/WhatisTJ/macmillan.TJ.eng.pdf>).

⁴ S ohledem na komplikovanost adekvátního vyjádření tohoto pojmu v českém jazyce autorka příspěvku preferuje použití anglického označení *transitional justice*. Nejčastěji bývá pojem *transitional justice* do češtiny překládán jako „přechodná“ spravedlnost, avšak toto označení je poněkud zavádějící.

zahrnuje kombinaci vzájemně se doplňujících soudních i mimosoudních opatření⁵.

Koncepce tzv. *transitional justice* se začala rozvíjet v Evropě v období po druhé světové válce v souvislosti s Norimberským a Tokijským tribunálem a denacifikačními programy v Německu. Ucelenější podoby pak získala v poslední čtvrtině 20. století, kdy se impulsem staly soudní procesy se členy vojenské junty v Řecku (1975) a Argentině (1983), kteří byli zodpovědní za zločiny minulého režimu. Koncepce byla dále rozvinuta zřizováním komisí pravdy a usmíření⁶, které mají svůj původ v Latinské Americe 80. let, a rozvojem mezinárodního trestního práva, ke kterému dochází od 90. let.

Trestní stíhání za spáchání zločinů podle mezinárodního práva na mezinárodní úrovni, které bylo v první polovině 90. let představováno zřízením mezinárodních trestních tribunálů pro bývalou Jugoslávii (ICTY) a pro Rwandu (ICTR), bylo kladně hodnoceno především pro ukončení beztrestnosti vysoce postavených představitelů za zločiny spáchané vůči obyvatelstvu, stejně jako pro rozvoj mezinárodního trestního práva. Ukázala se však také negativa mezinárodního stíhání těchto pachatelů, mezi něž patří finanční náročnost fungování trestních tribunálů či jejich vzdálenost (skutečná i psychologická) od země, v níž ke spáchání stíhaných zločinů došlo, z čehož vyplývá jejich neschopnost svým působením výrazněji přispět k rekongraci v dané společnosti.⁷

---

⁵ Odlišnost mezi těmito dvěma typy opatření je - kromě odlišných forem realizace - především v tom, že zatímco soudní opatření (ať už na úrovni národních soudů či mezinárodních tribunálů) kladou důraz především na retributivní aspekt spravedlnosti, mimosoudní opatření akcentují restorativní aspekty spravedlnosti, odhalení pravdy o proběhlých událostech a proces národního usmíření. Mezi mimosoudní opatření lze zařadit například zřízení komise pravdy a usmíření či poskytnutí reparací obětem spáchaných zločinů.

⁶ Při zřizování komisí pravdy a usmíření byla akcentována především nutnost odhalit pravdu o skutečnostech, k nimž došlo, neboť tento krok je považován za klíčovou podmínkou pro vyrovnání se s minulostí a schopnost koexistence dříve zneprátených skupin v rámci dané společnosti. V mnoha zemích tak byla pozornost soustředěna na snahu vytvořit pravdivý obraz o proběhlých událostech a bylo upuštěno od trestního stíhání osob zodpovědných za spáchané zločiny. Nejznámějším příkladem tohoto přístupu se zřejmě stala Jihoafrická komise pravdy a usmíření. Blíže k problematice působení komisí pravdy a usmíření viz např. Hayner, P.B.: *Unspeakable Truths: Facing the Challenge of Truth Commissions*. Routledge, 2001. Dále viz Rotberg, R.I., Thompson, D. (eds.): *Truth v. Justice: The Morality of Truth Commissions*. Princeton University Press, 2000.

⁷ Viz *Transitional justice*, c.d. Blíže viz Roth-Arriaza, N.: *The new landscape of transitional justice*. In Roth-Arriaza, N., Mariezcurrena, J. (eds.): *Transitional justice in the Twenty-First Century: Beyond Truth versus Justice*. Cambridge University Press, 2006, s. 4-6.

Během 90. let se pak jako vhodná strategie v rámci tzv. *transitional justice* začala prosazovat kombinace vzájemně se doplňujících soudních a mimosoudních opatření, která je ve svém souhrnu schopna lépe podpořit proces národního usmíření a reagovat na komplexní problémy, jimž čelí země se zkušeností autoritativního režimu či ozbrojeného konfliktu. Oba významné trendy, tj. zřizování komisí pravdy a usmíření a realizace trestního stíhání osob zodpovědných za spáchaná zvěrstva, se tak spojily a jejich cíle začaly být chápány jako komplementární⁸. Rovněž začala být akcentována nutnost realizace soudních opatření v co možná nejvyšší míře v režii jednotlivých zemí, v nichž k závažným porušením práv došlo (tzv. *local ownership*)⁹.

A. Tiemessen¹⁰ v této souvislosti vymezuje tři generace tzv. *transitional justice*: první generace je charakterizována rozmachem zřizování komisí pravdy a usmíření (od 80. let), druhá generace pak především *ad hoc* tribunály pro bývalou Jugoslávii a Rwandu (první polovina 90. let) a třetí generace se vyznačuje použitím tzv. smíšených strategií (od poloviny 90. let). Tyto smíšené (hybridní) strategie reflektují oba výše zmíněné aspekty, k jejichž zdůraznění od 90. let dochází; vyznačují se tedy jednak tendencí k propojování realizace soudních a mimosoudních opatření, a dále také uplatněním konceptu *local ownership*, který je realizován mj. vznikem nového druhu trestních tribunálů, tzv. smíšených trestních tribunálů¹¹.

---

⁸ Viz Roth-Arriaza, c.d., s. 8.

⁹ Důkazem této tendence může být například také skutečnost, že jurisdikce Mezinárodního trestního soudu je stanovena jako komplementární (doplňková) ve vztahu k jurisdikcím národním, zatímco jurisdikce ICTY i ICTR byly ve vztahu k národním jurisdikcím vymezeny jako konkurenční s tím, že byly národním jurisdikcím nadřazeny.

¹⁰ Tiemessen, A.: *Transitional justice: Lessons from Rwanda*. Paper presented at the International Studies Association Annual Convention, 28.2.2007, Chicago, USA, s. 2-5. (http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/7/9/2/3/p179237_index.html)

¹¹ Smíšené trestní tribunály často vznikají *ad hoc* v reakci na konkrétní případy masových porušení mezinárodního práva, avšak vyznačují se bližší svázaností s místními poměry a právními tradicemi dané země, což lze pozorovat jak po stránce organizačního zajištění, tak po stránce jurisdikce těchto institucí. Mezi první smíšené trestní tribunály patří tribunály v Kosovu (1999), Východním Timoru (2000), Sierra Leone (2002) a Kambodži (2003). Chceme-li tedy výše uvedené členění tzv. *transitional justice* modifikovat pro oblast mezinárodního trestního práva, pak smíšené trestní tribunály představují třetí generaci, přičemž první generace je představována procesy před Norimberským a Tokijským tribunálem a druhá generace mezinárodními *ad hoc* tribunály pro bývalou Jugoslávii a Rwandu. Viz např. Horsington, H.: *The Cambodian Khmer Rouge Tribunal: The Promise of a Hybrid Tribunal*. In Melbourne Journal of International Law, Vol. 5, No. 1, 2004.

Jak však upozorňuje N. Roth-Arriaza¹², v současné době se již při vymezení přijatých opatření nelze omezit pouze na rozlišení národní a mezinárodní dimenze (případně na rozlišení komise pravdy a usmíření vs. trestní stíhání). Opatření uplatňovaná v rámci tzv. *transitional justice* jsou nyní mnohdy realizována na lokální úrovni v rámci nejnižších administrativních jednotek dané země (tedy vesnic a místních komunit), přičemž použité postupy jsou ovlivněny místním zvykovým právem a tradicemi. Jsou přitom kombinovány prvky odhalení pravdy, amnestie, realizace spravedlnosti (trestního stíhání) či poskytnutí reparací a omluvy za spáchané zločiny, které působí komplementárně v rámci několika oddělených či jednoho smíšeného mechanismu.

Reakce na genocidu ve Rwandě je do jisté míry ztělesněním výše popsaného vývoje a rovněž příkladem použití smíšené strategie. V jejím rámci došlo k uplatnění jak mezinárodní, tak národní a lokální úrovně stíhání osob zodpovědných za spáchané zločiny, přičemž spolu s trestním stíháním také došlo (především na národní úrovni¹³) ke snaze o rekonciliaci a odhalení pravdy o událostech, k nimž během genocidy došlo. *Gacaca* systém, který měl zásadní měrou přispět ke splnění těchto cílů, představuje lokální úroveň realizace opatření v rámci tzv. *transitional justice*, a je v tomto kontextu velmi zajímavou případovou studií.

3. STÍHÁNÍ OSOB OBVINĚNÝCH ZE SPÁCHÁNÍ GENOCIDY VE RWANDĚ

Vláda národní jednoty, kterou po převzetí moci vytvořila Rwandan Patriotic Front (hnutí tutsijských uprchlíků vytvořené v exilu), čelila nelehkému úkolu obnovit v zemi fungování zničené infrastruktury a rozvrácené ekonomiky. Především však bylo nutno zajistit, aby se Rwanda vyrovnala s následky genocidy, a to jak ve smyslu ohromné lidské ztráty a vlny migrací, kterou byla vlivem konfliktu zasažena, tak ve smyslu reakce na zločiny, které byly spáchány. Jak již bylo uvedeno výše, nová vláda po převzetí moci v roce 1994 oznámila, že má v úmyslu stíhat všechny osoby, které se podílely na spáchání genocidy, a požádala rovněž mezinárodní společenství, aby ustavilo mezinárodní tribunál pro stíhání osob, které jsou za spáchané zločiny nejvíce zodpovědné.

---

¹² Viz Roth-Arriaza, c.d., s. 11.

¹³ Přestože v preambuli rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 955 z roku 1994, již byl zřízen ICTR, je uvedeno také očekávání, že působení tribunálu přispěje k procesu národního usmíření ve Rwandě, praktické dopady fungování tribunálu toto očekávání příliš nenaplnily.

3.1 MEZINÁRODNÍ TRESTNÍ TRIBUNÁL PRO RWANDU

Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu (ICTR) byl zřízen na základě rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 995 ze dne 8. listopadu 1994. Do jeho působnosti spadalo stíhání osob zodpovědných za závažná porušení mezinárodního humanitárního práva, k jejichž spáchání došlo na území Rwandy, a stíhání rwandských občanů zodpovědných za tato porušení spáchaná na území sousedních států v období mezi 31. lednem 1990 a 31. prosincem 1994¹⁴. Před ICTR jsou stíháni pouze hlavní organizátoři genocidy a masakrů, k nimž ve Rwandě ve vymezeném časovém období došlo, což představuje poměrně úzký okruh osob. Stíhání naprosté většiny obviněných tak měly zajistit rwandské vnitrostátní soudy¹⁵.

3.2 RWANDSKÝ SOUDNÍ SYSTÉM

První soudní procesy s obviněnými osobami začaly v prosinci roku 1996, přičemž rwandské soudy měly kapacitu k projednání přibližně 1000 případů ročně¹⁶. Brzy se přitom ukázalo, že v prostřednictvím státního soudního systému nebylo reálně možné zajistit soudní projednání případů všech obviněných osob.

Počáteční odhady vlády ohledně počtu osob, které budou stíhány za participaci na genocidě, se totiž brzy ukázaly jako silně podhodnocené a počet osob držených ve vazbě tak vzrostl z počátečních 10 tisíc v roce 1994 na více než 127 tisíc osob v roce 1998¹⁷. Vysoký počet zadržených měl za následek kritické přeplnění věznic a Rwandská vláda čelila kritice za zcela

---

¹⁴ Viz čl. 1 *Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda*. In Šturma, P.: *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*. Nakladatelství Karolinum, 2002, Příloha 3. Statut ICTR pak v článcích 2 až 4 vymezuje tři kategorie zločinů, k jejichž stíhání je oprávněn. Jedná se o zločin genocidy, zločiny proti lidskosti (vymezené odkazem na obecnou podmínku jejich provádění jako součást rozšířeného a systematického útoku na civilní obyvatelstvo a dále vyjmenováním konkrétních skutkových podstat), a zločiny porušující tzv. humanitární minimum pro občanské války (vymezené odkazem na společný článek 3 Ženevských úmluv a Dodatkový protokol II a dále příkladným výčtem porušení, která tento zločin naplňují). Viz Šturma, c.d., s. 100-101.

¹⁵ Několik pachatelů genocidy pak bylo rovněž stíháno před národními soudy jiných zemí (v Belgii a Švýcarsku), a to na základě koncepce univerzální jurisdikce.

¹⁶ Viz Sarkin, c.d., s. 157. Dále viz *PRI Research on Gacaca report. Rapport V: Cell-level preparations*. 2003, s. 12. (<http://www.penalreform.org/gacaca-research-report-no.5-cell-level-preparations.html>)

¹⁷ Viz Widner, J.: *Courts and Democracy in Postconflict Transitions: A Social Scientist's Perspective on the African Case*. The American Journal of International Law, Vol. 95, No. 1, 2001, s. 68. Dále viz Tully, L.D.: *Human Rights Compliance and The Gacaca Jurisdictions In Rwanda*. Boston College International & Comparative Law Review, Vol. 26, No. 2, 2003.

nevyhovující podmínky, v nichž byli vězni ve vazbě drženi, stejně jako za závažné porušování jejich práv¹⁸.

3.3 GACACA SYSTÉM

Na sklonku 90. let začalo být zřejmé, že soudní systém ve Rwandě neměl kapacitu a šanci vypořádat se s tak ohromným úkolem, jakým bylo souzení desítek tisíc osob podezřelých z účasti na genocidě, přičemž ani stíhání pachatelů genocidy před ICTR (s ohledem na úzké vymezení jeho působnosti) nepředstavovalo prostředek, který by mohl kapacitní problém rwandského soudnictví vyřešit. Rwandská vláda proto začala hledat jiný způsob, jak zajistit výkon spravedlnosti a realizaci trestního stíhání všech osob, které se na genocidě podílely. V roce 1999 pak bylo přijato rozhodnutí, že bude za tímto účelem využit systém lidových soudů *gacaca*¹⁹.

3.3.1 TRADIČNÍ PODOBA GACACA SOUDŮ

Gacaca představuje tradiční mechanismus pro urovnávání sporů na lokální úrovni, který má ve Rwandě dlouhou tradici. *Gacaca* znamená v jazyce *kinyarwanda*²⁰ „tráva“, což má původ ve skutečnosti, že procedura urovnání sporů tradičně probíhala venku na volném prostranství a její účastníci seděli na trávě. K vyřešení sporu byli povoláni vesničtí stařešinové, kteří byli respektovanými členy místních komunit²¹.

Gacaca proces neměl – stejně jako jiné původní domorodé systémy spravedlnosti v Africe i jinde – žádnou striktně stanovenou procedurální formu. Byl v něm kladen důraz na obnovení řádu a harmonie v dané

---

¹⁸ Například dle Human Rights Watch docházelo v mnoha případech k zatčení osob bez zatykače a vězni bylo často zadržováni pouze na základě vzneseného obvinění, které nebylo řádně prověřeno. Vlivem nedostatečné kapacity vyšetřovatelů docházelo k výraznému zpoždění ve vyřizování případů zadržovaných osob a někteří zadrženi rovněž jevíli známky bití a mučení. Viz Human Rights Watch/Africa: *Rwanda: A New Catastrophe? Increased International Efforts Required to Punish Genocide and Prevent further Bloodshed. Vol. 6, No. 12, 1994*, s. 11-13. (<http://www.grandslacs.net/doc/2416.pdf>)

¹⁹ O možnosti využití *gacaca* systému pro vypořádání se s pachateli genocidy se poprvé začalo hovořit již v roce 1995, avšak tehdy ji vláda zavrhlá. Na konci 90. let se pak tato myšlenka objevila znovu, avšak tentokrát již pro její realizaci nazrály podmínky. Blíže viz Longman, T.: *Justice at the grassroots? Gacaca trials in Rwanda*. In Roth-Arriza, N., Mariezcurrena, J. (eds.): *Transitional Justice in the Twenty-First Century: Beyond Truth versus Justice*. Cambridge University Press, 2006, s. 210. Dále viz Harrell, P.E.: *Rwanda's Gamble: Gacaca and a New Model of Transitional justice*. iUniverse, 2003, s. 68.

²⁰ *Kinyarwanda* je spolu s angličtinou a francouzštinou úředním jazykem ve Rwandě.

²¹ Jednalo se o tzv. *Inyangamugayo* (tento pojem doslova znamená „ten, kdo se štítí nečnosti“). Viz Longman, T.: *Justice at the grassroots? [...]*, c.d., s. 211.

komunitě a na usmíření obou stran sporu; většinou zahrnovalo povinnost omluvy či poskytnutí kompenzace ve prospěch poškozené strany, v případě závažnějších zločinů pak i vyloučení pachatele z komunity.

3.3.2 MODIFIKOVANÁ PODOBA GACACA SOUDŮ

Pro účel stíhání zločinů podle mezinárodního práva byla tradiční podoba *gacaca* soudů v mnohém pozměněna. Tyto zločiny jsou svou závažností i složitostí nesrovnatelné s drobnými civilními a obchodními spory, které náležely do jurisdikce tradičních *gacaca* soudů, čemuž bylo nutno fungování *gacaca* systému přizpůsobit.

Hlavní změny tak zahrnovaly především sjednocení a formalizaci průběhu řízení před *gacaca* soudy v celé zemi, zdůraznění prvku retributivní spravedlnosti a taxativní stanovení druhů a výměry trestů, které mohly *gacaca* soudy ukládat. Na druhou stranu si *gacaca* soudy ponechaly mnoho ze své původní podoby; především značnou míru neformálnosti a jednoduchosti procesního postupu, stejně jako důraz na řešení případů v rámci místních komunit a s tím související interakci pachatele s obětí a jeho blízkými z místa, odkud pochází²².

Vytvoření modifikovaného *gacaca* systému tedy představuje určitý kompromis mezi tradiční podobou *gacaca* založenou na neformálním urovnání sporu a rekonciliaci v rámci komunity a klasickým soudním mechanismem.

Rwadská vláda očekávala od využití modifikovaných *gacaca* soudů splnění několika cílů. Byly jimi²³:

- realizace a urychlení stíhání osob obviněných z účasti na genocidě,
- odhalení pravdy o událostech, k nimž došlo, a to především díky participaci všech obyvatel na *gacaca* procesu,
- vykořenění atmosféry beztrestnosti, neboť díky *gacaca* soudům budou všichni pachatelé hnáni ke zodpovědnosti za spáchané zločiny (a to v nepoměrně kratší době, než by to bylo možné prostřednictvím stávajících soudních mechanismů), a

---

²² Ve srovnání se státními soudy se také *gacaca* systém odlišoval v tom, že v něm rozhodují senáty soudců, kteří byli zvoleni z řad členů místních komunit a nejedná se tedy o osoby s právním vzděláním (blíže viz kapitola 4.3.2.) Oproti trestnímu řízení před státními či mezinárodními soudy je průběh *gacaca* soudu rovněž ohleduplnější ke svědkům a poškozeným, kteří zde nejsou podrobeni křížovému výslechu.

²³ Viz Schabas, W.A.: *Genocide Trials and Gacaca Courts*. Journal of International Criminal Justice 3, 2005, s. 892.

- podpora procesu národního usmíření.

Vedle toho mělo být rovněž využití *gacaca* systému důkazem, že rwandská společnost je schopna sama vyřešit své problémy prostřednictvím systému spravedlnosti, který je založen na rwandských tradicích.

4. ZŘÍZENÍ GACACA SYSTÉMU A JEHO ZÁKONNÉ VYMEZENÍ

Jurisdikce modifikovaných *gacaca* soudů pro stíhání pachatelů zločinu genocidy a zločinů proti lidskosti byla vymezena Základním zákonem²⁴ č. 40/2000²⁵, který byl schválen rwandským parlamentem dne 12. října 2000. V platnost vstoupil v roce 2001 a v následujících letech byl několikrát pozměněn.

Na základě úpravy obsažené v tomto zákoně byla v polovině roku 2002 zahájena tzv. pilotní fáze *gacaca* procesu²⁶. Po vyhodnocení jejich výsledků pak byl dne 19. června 2004 přijat nový Základní zákon č. 16/2004²⁷ (dále jen „zákon“) který provedl v původní legislativní úpravě *gacaca* systému z roku 2000 několik významných změn (zejména co se týče zjednodušení

---

²⁴ Tzv. *Organic Law*, tedy základní zákon, je právní předpis, jehož právní síla stojí nad běžnými zákony a je podřízen pouze Ústavě (resp. je jí postaven naroveň). Čl. 91 Rwandské ústavy z roku 1991 jej vymezuje jako jediný právní pramen (kromě Ústavy), jímž je možné ustavit soudní orgány a vymezit jejich organizaci a jurisdikci. Viz Čl. 91 *Constitution for the Republic of Rwanda*. 30.5.1991. (http://www.servat.unibe.ch/law/icl/rw00000_.html)

²⁵ *Organic Law N° 40/2000 of 26/01/2001 Setting up “Gacaca Jurisdictions” and Organizing Prosecutions for Offences Constituting the Crime of Genocide or Crimes against Humanity Committed Between October 1, 1990 and December 31, 1994*. 26.1.2001. (<http://www.inkiko-gacaca.gov.rw/pdf/Law.pdf>)

²⁶ Začátkem června 2002 vláda oznámila, že realizace *gacaca* programu bude zahájena nejprve pilotní fází, která bude spuštěna ve 12 vybraných sektorech (vždy jeden z každé provincie). Reagovala tak na obavy z nedostatečné připravenosti na zahájení *gacaca* procesu i na názory, že by bylo vhodné začít pilotní fází, která pomůže odhalit nedostatky v organizaci a fungování *gacaca* systému ještě před spuštěním tohoto kapacitně náročného projektu v celonárodním měřítku. Viz *PRI Research on Gacaca report. Rapport III: Jurisdictions in the Pilot Phase*. 2002, s. 3-5. (<http://www.penalreform.org/gacaca-research-report-no.3-jurisdictions-in-the-pilot-phase.html>)

²⁷ *Organic Law N°16/2004 Of 19/6/2004 Establishing The Organisation, Competence And Functioning Of Gacaca Courts Charged With Prosecuting And Trying The Perpetrators Of The Crime Of Genocide And Other Crimes Against Humanity, Committed Between October 1, 1990 And December 31, 1994*. 19.6.2004. (<http://www.inkiko-gacaca.gov.rw/pdf/newlaw1.pdf>)

jeho organizace a fungování). Na základě tohoto zákona pak byl realizován *gacaca* proces na celonárodní úrovni²⁸.

4.1 VĚCNÁ PŘÍSLUŠNOST GACACA SOUDŮ

Podle čl. 1 zákona měly před soudem stanout osoby stíhané pro podezření, že v období od 1. října 1990 do 31. prosince 1994 spáchaly na území Rwandy činy kvalifikované jako

- zločin genocidy nebo zločin proti lidskosti²⁹, nebo
- jiné trestné činy podle rwandského trestního zákona, které byly spáchány s úmyslem spáchat genocidu nebo zločiny proti lidskosti.

Osoby stíhané v souvislosti se spácháním zločinů podle čl. 1 byly rozčleněny do 3 kategorií podle míry závažnosti vznesených obvinění³⁰:

Kategorie 1 – osoby obviněné z toho, že

- plánovaly nebo organizovaly páčání těchto zločinů,
- spáchaly tyto zločiny nebo podněcovaly jiné k jejich spáchání a jednaly přitom z pozice autority na celostátní úrovni nebo na úrovni provincií (v rámci veřejné správy, politické strany, armády, četnictva, milicí či církve).

Kategorie 2 – osoby obviněné z toho, že

- podněcovaly ke spáchání těchto zločinů, dozíraly nad jejich páčáním nebo jejich páčání vedly,
- spáchaly tyto zločiny nebo podněcovaly jiné k jejich spáchání a jednaly přitom z pozice autority na okresní úrovni,

---

²⁸ V tomto příspěvku je proto dále pojednáno pouze o právní úpravě, která vyplývá z aktuálního znění Základního zákona č. 16/2004, po novelizacích Základním zákonem č. 28/2006 ze dne 27. června 2006, Základním zákonem č. 10/2007 ze dne 1. března 2007 a Základním zákonem č. 30/2008 ze dne 19. května 2008.

²⁹ Tak jak jsou definovány v Úmluvě o zabránění a trestání zločinu genocidia z 9. prosince 1948, Ženevské konvenci o ochraně civilních osob za války z 12. srpna 1949 a jejich dodatkových protokolů a v Úmluvě o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti z 26. listopadu 1968.

³⁰ Viz Čl. 51 *Organic Law N°16/2004*, c.d.

- jsou v místě svého působení známi tím, že vraždy a zvěrstva páchali v extrémní míře, s horlivostí a nasazením,
- se dopustily znásilnění či sexuálního týrání,
- se dopustily nehumánního nakládání s lidskými ostatky (resp. zneuctění mrtvých těl obětí),
- se dopustily týrání (i v případech, kdy následkem nebyla smrt obětí),
- spáchaly či plánovaly vraždu nebo vážné ublížení na zdraví s následkem smrti,
- s úmyslem obětí usmrtit jí způsobily zranění či spáchaly jiné závažné násilnosti, jejichž následkům však oběť nepodlehla,
- spáchaly jiné vážné útoky, avšak bez úmyslu obětí usmrtit.

Kategorie 3 – osoby obviněné ze spáchání trestných činů proti majetku.

Čl. 2 zákona přitom stanoví, že jurisdikci *gacaca* soudů podléhají osoby spadající do kategorií 2 a 3 (každá z těchto kategorií přitom podléhá jurisdikci jiné úrovně *gacaca* soudů – blíže viz kapitola 4.2.). Osoby, které spadají do kategorie 1, byly nadále ponechány v jurisdikci státních soudů.

Zodpovědnost za stíhání drtivé většiny obviněných tak byla svěřena *gacaca* soudům, které z přetížených státních soudů odejmuly rozhodující část zátěže spojené s projednáním jednotlivých případů.

4.2 ORGANIZAČNÍ STRUKTURA GACACA SOUDŮ

Z organizačního hlediska je systém *gacaca* soudů vymezen jako decentralizovaný a je navázán na územně-správní členění země³¹. Strukturu *gacaca* systému tvoří³²:

- *Gacaca* soudy na úrovni buněk (*Cells*),

---

³¹ V zemi existují čtyři úrovně administrativního členění, které tak sestává z přibližně 9500 buněk (*Cells*), 1550 sektorů (*Sectors*), 106 okresů (*Districts*) a 12 provincií (*Provinces*). Zvláštní administrativní jednotku tvoří hlavní město Kigali, které stojí na úrovni provincie. Viz Harrel, c. d., s. 70.

³² Viz Čl. 3 a 4 *Organic Law N°16/2004*, c.d.

- *Gacaca* soudy na úrovni sektorů (*Sectors*), a
- Odvolací *gacaca* soudy na úrovni sektorů.

Územní jurisdikce těchto soudů je přitom vymezena v souladu s obvody územně-správních jednotek, v jejichž rámci působí, přičemž k řízení je příslušný ten soud, v jehož územním obvodu ke spáchání činu došlo. V zemi bylo celkem zřízeno 12 103 *gacaca* soudů, z toho 9 013 na úrovni buněk, 1 545 na úrovni sektorů a 1 545 odvolacích *gacaca* soudů³³.

Gacaca soudy na úrovni buněk jsou příslušné ke stíhání pachatelů spadajících do kategorie 3, přičemž stíhání pachatelů spadajících do kategorie 2 je vyhrazeno *gacaca* soudům na úrovni sektorů. O odvoláních proti rozhodnutím *gacaca* soudu na úrovni sektorů je pak příslušný rozhodovat odvolací *gacaca* soud, který v daném sektoru působí.³⁴

4.3 ORGÁNY GACACA SOUDŮ

V rámci každého *gacaca* soudu jsou zřízeny tyto orgány: Veřejné shromáždění (*General Assembly*), Senát soudců (*Seat*) a Koordinační komise (*Coordinating Committee*)³⁵.

4.3.1 VEŘEJNÉ SHROMÁŽDĚNÍ

Veřejné shromáždění na úrovni buňky je tvořeno všemi jejími obyvateli staršími 18 let, kteří zároveň delegují příslušný počet čestných osob, které zasednou ve Veřejném shromáždění na úrovni sektoru³⁶.

Veřejná shromáždění na všech úrovních *gacaca* jurisdikce mají za úkol zvolit ze svých řad čestné občany, kteří se stanou členy Senátu soudců pro jejich jednotku *gacaca* jurisdikce. V průběhu realizace *gacaca* procesu se Veřejné shromáždění pravidelně schází jednou za měsíc s cílem zhodnotit činnost Senátu soudců a Koordinační komise.

---

³³ *Rwanda: The number of gacaca courts in operation*. UNHCR, 21.5.2008. (<http://www.unhcr.org/refworld/topic,4565c22529,4565c25f347,4885a91cc,0.html>)

³⁴ Viz Čl. 41-43 *Organic Law N°16/2004*, c.d.

³⁵ Blíže k pravomocem a složení jednotlivých orgánů viz Čl. 5-40 *Organic Law N°16/2004*, c.d.

³⁶ Veřejné shromáždění na úrovni sektoru bylo složeno z členů Senátů soudců buněk spadajících do daného sektoru, z členů Senátu soudců *gacaca* soudu na úrovni sektoru a z členů Senátu soudců Odvolacího *gacaca* soudu na úrovni sektoru. Viz Čl. 70 *Organic Law N°16/2004*, c.d.

4.3.2 SENÁT SOUDCŮ

Senát soudců je složen z čestných občanů, jejichž počet je na všech úrovních *gacaca* jurisdikce závazně stanoven na sedm. Požadavky kladené na čestné občany (*honest persons*) vymezuje zákon³⁷. Pokud je to opodstatněno počtem projednávaných případů, je možné ustavit v dané jednotce i více Senátů soudců, než jeden.

Senát soudců se schází nejméně jednou týdně, přičemž jsou mu svěřeny pravomoci jak trestních soudů, tak i vyšetřovatelů³⁸. Rozhodnutí Senátu soudců jsou přijímána konsensem nebo, není-li to možné, nadpoloviční většinou jeho členů.

4.3.3 KOORDINAČNÍ KOMISE

Každý Senát soudců zvolí ze svých řad pětičlennou Koordinační komisi, jejímž úkolem je koordinace činnosti Senátu soudců a Veřejného shromáždění a administrativní zajištění průběhu *gacaca* procesu (evidence vznesených obvinění, důkazů a spisů obviněných, sepisování přijatých rozhodnutí, evidence podaných odvolání a příprava zpráv o činnosti příslušného *gacaca* soudu).

4.4 SANKCE UKLÁDANÉ GACACA SOUDY

Gacaca soudy jsou oprávněny ukládat tresty odnětí svobody, jejichž výměra je přitom odstupňována jednak podle kategorie, do které obviněný spadá, a jednak podle skutečnosti, zda se obviněný k činu doznal či nikoli (jsou přitom rozlišeny situace, kdy se obviněný k činu přiznal ještě předtím, než se jeho jméno objevilo na seznamu podezřelých osob, a nebo až poté).³⁹

V rámci kategorie 2 jsou za účelem vymezení trestní sazby obvinění dále rozděleni do tří subkategorií (opět dle míry závažnosti spáchaných skutků).

---

³⁷ Čestný občan musí být osoba pravdomluvná, důvěryhodná, mít dobré řečnické schopnosti, nebýt odsouzena k trestu odnětí svobody v délce přesahující 6 měsíců, nepodílet se na spáchání zločinu genocidy nebo zločinů proti lidskosti a neprojevat diskriminační či sektářské smýšlení. Osoba starší 21 let, která splňuje tyto podmínky, je volitelná do orgánů *gacaca* soudů, a to bez diskriminace na základě pohlaví, původu, náboženství, sociálního postavení či politických postojů. Vyloučeny jsou nicméně osoby, které vykonávají politický mandát nebo funkci ve státní administrativě na centrální či místní úrovni, dále vojáci a policisté, kteří jsou stále v aktivní službě, členové vedení politických stran na národní úrovni a soudci. Viz Čl. 13-16 *Organic Law N°16/2004*, c.d.

³⁸ Kromě základní pravomoci soudit obviněné a ukládat tresty tak mají Senáty soudců mj. právo předvolat k soudu osobu, u níž to považují za nutné, nařídít osobní či domovní prohlídku obviněného či vydávat zatykače na osoby podezřelé ze spáchání zločinů a nařídít jejich preventivní zadržení. Blíže viz Čl. 39 *Organic Law N°16/2004*, c.d.

³⁹ Blíže viz Čl. 72-81 *Organic Law N°16/2004*, c.d.

Platí přitom, že z doby, na kterou byla osoba odsouzena k trestu odnětí svobody, si ve vězení odpyká pouze 1/3 její délky, výkon 1/6 trestu je odložen a 1/2 trestu je odpykána vykonáváním veřejně prospěšných prací⁴⁰. Osoby shledané vinnými ze spáchání zločinů spadajících do kategorie 3 pak mohou být odsouzeny pouze k náhradě škody na cizím majetku, kterou způsobily.

4.5 PRŮBĚH GACACA PROCESU

Fungování *gacaca* soudů bylo na celonárodní úrovni zahájeno 15. ledna 2005⁴¹, přičemž řízení mělo celkem tři fáze.

První fází bylo shromáždění informací o událostech, ke kterým v jednotlivých oblastech země došlo. Spočívala v sestavení seznamů obětí a osob podezřelých ze spáchání genocidy a v zajištění důkazů svědčících pro vznesená obvinění. Ke shromáždění informací přitom docházelo na nejnižší administrativní úrovni, v rámci tzv. *nyumbakumi* (skupiny deseti domů)⁴². Poté, co Senát soudců obdržel informace získané v rámci *nyumbakumi*, byla svolána schůze Veřejného shromáždění, aby tyto informace potvrdila a členové Veřejného shromáždění se k nim mohli vyjádřit.

Druhou fází po ukončení sběru informací pak byla kategorizace obviněných⁴³. Byla zahájena na konci roku 2005 a prováděl ji Senát soudců na úrovni buněk (v relevantních případech pak zajistil postoupení jednotlivých případů příslušným *gacaca* soudům na úrovni sektorů).

---

⁴⁰ Osobám, které byly v době spáchání činu ve věku mezi 14 a 18 lety, měly být ukládány tresty zhruba v poloviční výměře, než jaká je stanovena pro zletilé pachatele.

⁴¹ Původně bylo celonárodní zahájení fáze sběru informací plánováno na březen 2004, avšak vlivem přípravy legislativních změn v podobě Základního zákona č. 16/2004 byl termín posunut.

⁴² Přínosem tohoto postupu byla možnost obyvatel přinést svědectví o událostech, ke kterým došlo, a označit pachatele spáchaných zločinů ve větším klidu a soukromí, než by tomu bylo před celým Veřejným shromážděním buňky. Byly tím vytvořeny příznivější podmínky jak pro případné učinění doznání, tak pro vznesení obvinění vůči pachatelům genocidy. Blíže viz *Monitoring and Research Report on the Gacaca: Information-Gathering during the National Phase*. PRI, *Gacaca* Research Report No. 8, 2006, s. 3-12. (<http://www.penalreform.org/monitoring-and-research-report-on-gacaca-information-gathering-during-the-national.html>)

⁴³ V kontextu *gacaca* systému není možné identifikovat fáze průběhu trestního řízení, jaké existují v České republice, a nelze proto adekvátně rozlišit pojmy „obvinění“ a „obžaloba“, neboť v rámci procesu před *gacaca* soudy nedochází k formálnímu podání obžaloby na základě vznesených obvinění a výsledků vyšetřování. Pod pojmem „obviněný“ se tak rozumí statut domnělého pachatele od prvního vznesení obvinění vůči jeho osobě až po vynesení rozsudku ve věci.

V polovině roku 2006 pak byla na celonárodní úrovni zahájena třetí fáze *gacaca* procesu, která spočívá v soudním projednání jednotlivých případů a vynesení rozsudku⁴⁴. Kapacitní náročnost realizace této fáze byla ohromná a nepředvídaná – dle údajů z února 2007 bylo z účasti na genocidě obviněno celkem přes 816 tisíc osob⁴⁵. V době rozhodnutí o zřízení modifikovaných *gacaca* soudů koncem 90. let přitom nebylo zdaleka předpokládáno, že počet osob ve výsledku obviněných z účasti na genocidě dosáhne takovýchto rozměrů⁴⁶.

Navzdory opatřením, která byla přijata pro urychlení průběhu projednání jednotlivých případů před *gacaca* soudy (jak v podobě legislativních změn, tak v rámci praktické realizace řízení), se nepodařilo dodržet původní termín očekávaného ukončení této závěrečné fáze *gacaca* procesu. Naprostá většina případů již nicméně byla uzavřena⁴⁷ a s ukončením činnosti posledních *gacaca* soudů se počítá do konce roku 2010⁴⁸.

---

⁴⁴ Postup veřejného jednání soudu je stanoven zvlášť pro případ, kdy se obviněný k činu již dříve doznal, a zvlášť pro případ, kdy jeho přiznání buď nebylo přijato nebo jej obviněný vůbec neučinil (v tomto případě je pak postup vymezen jak pro situaci, kdy se obviněný přiznává v průběhu jednání soudu, tak pro situaci, kdy doznání neučiní). Blíže viz Čl. 54-71 *Organic Law N°16/2004*, c.d.

⁴⁵ Konkrétní uváděný počet obviněných je 816 564 osob. Viz *Rwanda/Gacaca - End Of The Gacaca Trials In A Northern Rwandan District*. On-line text, 23.3.2007. (<http://www.hirondellenews.com/content/view/176/99/>). Více než 500 tisíc z nich přitom bylo zařazeno do kategorií 1 a 2. Viz *Monitoring and Research Report on the Gacaca : Community Service (TIG) Areas of Reflection*. PRI, *Gacaca Research Report No. 9*, 2007, s. 8. (<http://www.penalreform.org/monitoring-and-research-on-the-gacaca-community-service.html>)

⁴⁶ Již v rámci tzv. pilotní fáze *gacaca* procesu byl počet osob, které byly z účasti na genocidě obviněny, nepříjemným překvapením a předzvěstí zcela neočekávané kapacitní výzvy, na kterou pak bylo nutno v průběhu celonárodního fungování *gacaca* systému reagovat.

⁴⁷ V prosinci 2009 zbývalo k vyřízení 2 261 případů. Viz *The Contribution of the Gacaca Jurisdictions to Resolving Cases Arising from the Genocide: Contributions, Limitations and Expectations of the Post-Gacaca Phase*. Penal Reform International, 2010, s. 4. (<http://www.penalreform.org/publications/final-monitoring-and-research-report-gacaca-process>)

⁴⁸ Viz Clark, P.: *Gacaca: Rwanda's Experiment in Community-Based Justice for Genocide Crimes Comes to a Close*. Foreign Policy Digest, 1.4.2010. (<http://foreignpolicydigest.org/wordpress/2010/04/01/609/>)

5. ZHODNOCENÍ PŮSOBENÍ GACACA SYSTÉMU

5.1 DOSAŽENÍ OČEKÁVANÝCH CÍLŮ

Při zhodnocení působení *gacaca* systému lze vycházet především z míry dosažení cílů, jejichž splnění od něj bylo ve Rwandě očekáváno. Jak již bylo řečeno úvodem příspěvku, těmito cíli jsou realizace stíhání obviněných osob a jeho urychlení, odhalení pravdy o událostech, k nimž během genocidy ve Rwandě došlo, vykořenění atmosféry beztrestnosti za spáchané zločiny a podpora rekonciliace ve rwandské společnosti.

5.1.1 REALIZACE A URYCHLENÍ STÍHÁNÍ OBVINĚNÝCH OSOB

Díky využití *gacaca* systému se ve Rwandě podařilo v relativně krátkém časovém úseku realizovat trestní stíhání všech osob, které byly obviněny z podílu na spáchání genocidy. S ohledem na extrémně vysoký počet obviněných osob, s jehož náporu by se jen obtížně vyrovnávaly i ekonomicky vyspělé země s dostatečnými zdroji a fungujícím soudním systémem, se přitom jednalo o nesmírně náročný úkol.

Splnění cíle zajištění realizace a urychlení stíhání obviněných osob rwandská vláda přikládala (v porovnání s ostatními cíli *gacaca* procesu) největší prioritu⁴⁹ a lze říci, že *gacaca* systém byl v tomto ohledu jednoznačně úspěšný a očekávaný cíl splnil.

5.1.2 UKONČENÍ ATMOSFÉRY BEZTRESTNOSTI ZA SPÁCHANÉ ZLOČINY

Stejně tak lze konstatovat, že díky *gacaca* procesu došlo k vykořenění atmosféry beztrestnosti za zločiny spáchané v rámci genocidy, což byl další z očekávaných cílů. Tento úspěch je nutno hodnotit především ve vztahu ke skutečnosti, že v období od získání nezávislosti země docházelo k opakovaným projevům násilí a páchaní zločinů vůči příslušníkům etnika Tutsiů, aniž by toto jednání bylo označeno za trestné a pachatelé těchto činů postaveni před spravedlnost. Vlivem *gacaca* procesu tak byly poprvé

---

⁴⁹ Pro snahu o maximální urychlení realizace *gacaca* procesu existovaly závažné důvody. I přes úsilí o urychlení celého procesu jsou soudy s obviněnými ukončeny ke konci roku 2010, tedy více než 16 let po genocidě. Mnoho obyvatel, především z řad obětí genocidy, přitom bylo frustrováno průtahy, k nimž při snaze o potrestání pachatelů spáchaných zločinů docházelo. Stejně tak je třeba vzít v úvahu situaci obviněných osob, z nichž tisíce byly léta drženy ve vazbě a následkem neúměrného čekání na soudní proces tak docházelo k závažnému porušení jejich práv. Viz Meyerstein, A.: *Between Law and Culture: Rwanda's Gacaca and Postcolonial Legality*. Law & Social Inquiry, Vol. 32, Issue 2, 2007, s. 482.

v moderní historii Rwandy osoby zodpovědné za spáchání násilí vůči etniku Tutsiů hnány k zodpovědnosti za své činy⁵⁰.

Je nicméně třeba říci, že ve vztahu ke zločinům spáchaným ozbrojenými složkami Rwandan Patriotic Front (RPF) v průběhu občanské války a během jejich vítězného postupu v létě 1994 beztrestnost nadále přetrvávala, neboť *gacaca* soudy na základě pokynu vlády projednávaly pouze případy osob obviněných v souvislosti se spácháním genocidy⁵¹. Uplatnění tohoto „dvojího metru“ tak do jisté míry mělo na splnění tohoto cíle negativní vliv⁵².

5.1.3 ODHALENÍ PRAVDIVÉHO PRŮBĚHU UDÁLOSTÍ

Stejně tak lze konstatovat, že byl z větší části splněn cíl odhalení pravdivého průběhu událostí, k nimž ve Rwandě během genocidy došlo. K jeho naplnění mělo přispět především shromáždění informací v rámci první fáze *gacaca* procesu, které probíhalo v celé zemi na úrovni nejnižších územně-správních jednotek a měli se na něm podílet doslova všichni obyvatelé Rwandy⁵³.

Gacaca systém tak měl plnit obdobnou funkci, jakou plní komise pravdy a usmíření. Obyvatelé měli možnost (mnohdy poprvé od genocidy) vystoupit a přinést svědectví o událostech, ke kterým v jejich okolí došlo, a označit osoby, které se na spáchání genocidy podílely. Je přitom třeba říci, že skutečný rozsah účasti obyvatel na spáchání genocidy byl odhalen právě až díky realizaci *gacaca* procesu.

---

⁵⁰ Mnoho pachatelů si přitom v konfrontaci s oběťmi genocidy, svými blízkými a příslušníky místní komunity uvědomilo špatnost svých činů a svou osobní zodpovědnost za spáchání genocidy.

⁵¹ Dle pokynu vlády měl *gacaca* systém sloužit výhradně k projednání zločinu genocidy, přičemž zločiny spáchané ozbrojenými složkami RPF měly být projednány státními soudy v rámci běžného řízení. Tento postoj vlády byl přitom v rozporu se zněním zákona, který stanovil jurisdikci *gacaca* soudů k projednání jak zločinů genocidy, tak zločinů proti lidskosti, k jejichž spáchání ve vymezeném období došlo.

⁵² R. Webley pak v této souvislosti konstatuje, že zatímco realizace soudních procesů by měla (mimo jiné) odejmout kolektivní vinu za spáchání genocidy z etnika Hutuů tím, že ji přenesou na konkrétní jednotlivce, *gacaca* proces měl v některých ohledech spíše opačný efekt. Viz Webley, R.: *Report on Rwanda*. University of California at Berkeley, War Crimes Studies Center, 2004, s. 98-99. (<http://socrates.berkeley.edu/~warcrime/RW.htm>)

⁵³ Míra participace obyvatel na fázi shromáždění informací přitom byla poměrně vysoká – obecně se míra účasti obyvatel na *gacaca* procesu a setkáních Veřejných shromáždění pohybovala kolem 85%.

Možnost úplného splnění tohoto cíle byla nicméně opět do jisté míry byla limitována faktickým zákazem zmiňovat se na setkáních Veřejného shromáždění o zločinech, jichž se dopustila RPF⁵⁴.

5.1.4 REKONCILIACE

Cílem, jehož splnění bývá nejvíce zpochybňováno, je pozitivní vlivu *gacaca* systému na rekongiliaci ve Rwandě.

Za nejvýznamnější faktor, který má negativní dopad na dosažení rekongiliace ve Rwandě, je přitom nutno považovat nedemokratickou povahu režimu, který je v současné době ve Rwandě u moci⁵⁵. S tím také úzce souvisí již zmíněná skutečnost, že z jednání před *gacaca* soudy byly vyloučeny zločiny proti lidskosti spáchané příslušníky RPF. Na schopnosti *gacaca* systému přispět k rekongiliaci ve rwandské společnosti se pak rovněž negativně projevil důraz kladený na co největší urychlení *gacaca* procesu a stíhání osob obviněných z genocidy. Obzvláště to bylo patrné z průběhu třetí fáze *gacaca* procesu⁵⁶.

Je nicméně třeba konstatovat, že přestože vlivem působení výše rozebraných faktorů byla možnost *gacaca* systému dosáhnout rekongiliace ve rwandské společnosti omezená, potenciál, který měl *gacaca* systém pro dosažení tohoto cíle byl v každém případě nesrovnatelně vyšší, než ostatní mechanismy, s jejichž pomocí se rwandská vláda i mezinárodní společenství snažily na genocidu reagovat. Drtivá většina obyvatel Rwandy přitom dle průzkumů veřejného mínění vnímá působení *gacaca* systému ve vztahu k rekongiliaci pozitivně⁵⁷. Lze proto konstatovat, že působení *gacaca*

---

⁵⁴ Je však nutno si uvědomit, že odhady počtu obětí zločinů spáchaných ozbrojenými složkami RPF se pohybují v řádu desítek tisíc osob, zatímco počet osob, které zahynuly následkem genocidy dosahuje více než desetinásobku. Blíže viz Human Rights Watch: *Leave None to Tell the Story [...]*, c.d. Není proto na místě učinit závěr, že vyloučením zločinů spáchaných RPF z projednání před *gacaca* soudy bylo splnění cíle odhalení pravdivého průběhu událostí, k nimž ve Rwandě došlo, jako takové zmařeno.

⁵⁵ Přestože vláda, která se po genocidě dostala v roce 1994 k moci, je prezentována jako vláda národní jednoty reprezentující všechny etnické skupiny, ve skutečnosti byla moc koncentrována do rukou příslušníků etnika Tutsiů, zatímco Hutuové byli v politické i ekonomické sféře zcela marginalizováni. Režim tvrdě potlačuje opozici a není ochoten připustit ohrožení svých mocenských pozic. Viz např. *Country Profile: Rwanda*. BBC, 25.6.2008. (http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/country_profiles/1070265.stm)

⁵⁶ Blíže viz *PRI Newsletter No.60, 2007(4)*. Penal Reform International, s. 6. (<http://www.penalreform.org/resources/new-2007-newsletter-60-en.pdf>)

⁵⁷ Dle průzkumu provedeného ve Rwandě A. Megwalu a N. Loizidesem v letech 2005 a 2006 se 79,7% obyvatel domnívá, že *gacaca* soudy pomáhají rwandské společnosti v procesu rekongiliace. Dle průzkumu International Rescue Committee z roku 2005 pak tento názor zastávalo dokonce 97,5% oslovených. Viz Megwalu, A., Loizides, N.: *Dilemmas of Justice and Reconciliation: Rwandans and the Gacaca Courts*. Paper Prepared

systemu k rekongiliaci ve rwandské společnosti do značné míry přispělo, a to i navzdory omezením, která neumožnily plně využít potenciál, které *gacaca* soudy v tomto ohledu měly.

Je přitom rovněž třeba říci, že posouzení skutečné míry dosažení rekongiliace ve rwandské společnosti bude možné až s jistým časovým odstupem, neboť sociální rekonstrukce představuje v etnicky polarizované společnosti poznamenané traumatem tak rozsáhlého konfliktu, jakým byla genocida ve Rwandě, dlouhodobý a komplexní proces.

5.2 DODRŽENÍ ZÁSAD SPRAVEDLIVÉHO PROCESU

Na adresu *gacaca* systému byla směřována kritika především ze strany mezinárodních nevládních organizací zabývajících se ochranou lidských práv (např. Amnesty International), které vyjadřovaly obavy z toho, že *gacaca* soudy nebudou schopny poskytnout dostatečnou záruku práva na spravedlivý proces⁵⁸. Nejčastěji kritizovanou oblastí byla otázka zajištění rovného postavení stran sporu, a to s poukazem na skutečnost, že postavení obviněného je v rámci *gacaca* procesu znevýhodněno, neboť mu není poskytnut dostatečný prostor pro obhajobu. Další otázkou pak byly obavy ohledně nedostatečné kompetence *gacaca* soudců k výkonu jejich funkcí.

Oslabení pozice obviněného v rámci *gacaca* procesu se v praxi do jisté míry skutečně ukázalo být závažným problémem. Závažný negativní dopad měla především skutečnost, že v rámci první fáze *gacaca* procesu byly získávány výlučně informace a svědectví ve prospěch obžaloby, zatímco pro obhajobu obviněného byla vymezena až třetí fáze, tedy veřejné projednání případu před *gacaca* soudem, což představuje velmi výrazný zásah do rovného postavení stran sporu⁵⁹.

Rovněž obavy z nedostatečné kompetence *gacaca* soudců (resp. z jejich nedostatečného proškolení) se v průběhu realizace *gacaca* procesu zčásti

---

for the ISA Convention, 2009, s. 23.
(http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/3/1/2/9/p312292_index.html)

⁵⁸ Shrnutí hlavních bodů kritiky *gacaca* systému ohledně zajištění práva na spravedlivý proces viz např. *Rwanda – Gacaca : A Question of Justice*. Amnesty International, 2002, s. 30-44.

⁵⁹ Viz *PRI Newsletter No.60, 2007(4)*, c.d., s. 6. Toto opatření bylo obhajováno především s ohledem na cíl urychlení celého procesu, kdy bylo nutné v relativně krátkém období shromáždit informace, na jejichž základě bude možné stíhat obviněné před soudem a přikročit tak co nejdříve k realizaci třetí fáze *gacaca* procesu. Pokud by na schůzích Veřejných shromáždění docházelo ke konfrontaci vznesených obvinění a tvrzení ve prospěch obhajoby ve vztahu ke každému jednotlivému obviněnému, celý proces by se tím výrazně zpomalil.

ukázaly jako oprávněné. Problémy se projevily jak při zahájení realizace *gacaca* procesu, kdy se u některých soudců ukázala nedostatečná znalost právní úpravy fungování *gacaca* systému, tak při soudním projednání sporů ve třetí fázi, kdy se soudci mnohdy nebyli schopni adekvátně vypořádat se všemi aspekty definice skutkové podstaty zločinu genocidy.⁶⁰

Jak tedy vyplývá, v některých otázkách nezbyvá než konstatovat, že v rámci *gacaca* procesu nebyly dostatečně zajištěny záruky práva na spravedlivý proces, což představuje porušení mezinárodních závazků, které Rwanda v oblasti ochrany lidských práv má⁶¹. Sledovat úroveň ochrany lidských práv a dodržení zásad spravedlivého procesu v podobných případech je přitom velmi důležité, neboť by nemělo dojít k situaci, kdy realizací spravedlnosti ve vztahu k minulým zločinům dojde k dalšímu hromadnému porušení lidských práv.

Na druhou stranu nicméně není úplně na místě *gacaca* soudy z tohoto důvodu odmítnout jako špatné a nefunkční řešení. Jak v této souvislosti upozorňuje P. Uvin⁶², reagováním na všechny výtky ohledně nedostatečného formálně právního postupu při řízení v rámci *gacaca* procesu, které byly vzneseny, by hrozilo přetvoření *gacaca* systému v období již existujícího státního soudního mechanismu se všemi jeho nedostatky (zejména byrokracie a pomalost), jimž se měl *gacaca* systém naopak vyhnout.

Je rovněž třeba říci, že v postkonfliktních zemích poznamenaných násilnostmi takového rozsahu, jakých dosáhly ve Rwandě, je mnohdy v praxi nemožné dosáhnout vysokého standardu ochrany lidských práv. Při hodnocení realizovaných opatření z perspektivy zajištění práva na spravedlivý proces je tedy rovněž nutno přihlédnout ke specifickým konkrétního případu, a to jak z pohledu faktických možností (zejména finančních a personálních), které daná země má, tak z pohledu kulturně historických a právních tradic dané společnosti.

---

⁶⁰ Blíže viz *PRI Research on Gacaca report. Rapport III [...]*, c.d., s. 8-10. Dále viz *PRI Newsletter No.60, 2007(4)*, c.d., s. 6.

⁶¹ Rwanda je stranou Mezinárodního paktu o občanských a politických právech z roku 1966 a Africké charty lidských práv a práv národů z roku 1981. Oba tyto pakty upravují právo na spravedlivý proces (Mezinárodní pakt o občanských a politických právech v článku 14 a Africká charta lidských práv a práv národů v člancích 3 a 7).

⁶² Viz Uvin, P.: *The Gacaca Tribunals in Rwanda*, s. 118-199. In *Reconciliation After Violent Conflict: A Handbook*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2003, s. 116-121. (http://www.idea.int/publications/reconciliation/upload/reconciliation_chap07cs-rwanda.pdf)

Je rovněž nezbytné vzít v potaz dopad, jaký mají tato opatření přijat v rámci tzv. *transitional justice* na samotnou společnost, v níž jsou realizována – tedy, zda je příslušná iniciativa vnímána jako legitimní a pozitivní ze strany obyvatel dotčené země.

V tomto ohledu přitom platí, že naprostá většina obyvatel Rwandy hodnotí působení *gacaca* systému mnohem pozitivněji, než stíhání realizovaná státními soudy či Mezinárodním trestním tribunálem pro Rwandu; důvodem je přitom především fakt, že *gacaca* systém proces stíhání osob obviněných z účasti na genocidě přenesl na úroveň místních komunit a co nejvíce jej přiblížil lidem, což napomohlo jak podpoře sociálního usmíření, tak i výraznému zvýšení legitimacy realizovaných trestních stíhání v očích obyvatel země.⁶³

6. ZÁVĚR

V rámci reakce na genocidu ve Rwandě se vzájemně doplňovalo několik rovin realizace spravedlnosti, a to rovina mezinárodní, národní a lokální. Vedle zajištění stíhání osob, které se podílely na spáchání genocidy, přitom bylo rovněž nezbytné učinit opatření pro obnovení sociálních vztahů ve vysoce polarizované společnosti poznamenané traumatem genocidy. Pro dosažení těchto cílů je v postkonfliktních zemích možné využít komplementárního působení více mechanismů⁶⁴ či vytvořit určitý typ hybridního mechanismu, který v sobě jejich funkce spojí. V případě Rwandy byl prostřednictvím *gacaca* systému zvolen druhý model, který umožnil skloubit dosažení několika úkolů, před nimiž země v souvislosti s vypořádáním se s genocidou stála.

Gacaca systém představuje kompromis mezi retributivní a restorativní spravedlností, přičemž legitimita procesu i potenciál k dosažení rekoniiliace ve rwandské společnosti byly založeny především na skutečnosti, že *gacaca*

---

⁶³ Ze sociologického průzkumu provedeného ve Rwandě A. Megwalu a N. Loizidesem v letech 2005 a 2006 vyplývá, že 74,4% (tedy téměř tři čtvrtiny) obyvatel Rwandy se domnívá, že *gacaca* systém pozitivně přispívá k realizaci spravedlnosti v zemi, přičemž více než 50% obyvatel věří, že *gacaca* systém pomůže v zemi ukončit koloběh násilí. Tendence k pozitivnímu hodnocení *gacaca* systému je přitom jednoznačně vyšší u obyvatel, kteří se pravidelně účastní jednání *gacaca* soudů, z čehož lze dovodit, že realizace *gacaca* procesu na místní úrovni co nejlépe k lidem má jednoznačně pozitivní vliv na vnímání legitimacy a pozitivních výsledků tohoto procesu v očích obyvatel země. Dle výzkumů provedených International Rescue Committee ve spolupráci s Rwandskou Národní komisí pro rekoniiliaci a jednotu (*National Unity and Reconciliation Commission*) v letech 2005 až 2007 se 97% obyvatel Rwandy domnívá, že *gacaca* soudy umožňují rychlejší a spolehlivější souzení zločinu genocidy, než ostatní existující soudní instituce. Viz Megwalu, A., Loizides, N., c.d., s. 14, 16 a 21.

⁶⁴ Například kombinace soudního stíhání a zřízení komise pravdy a usmíření jako v případě Sierra Leone.

proces byl realizován na úrovni místních komunit a za přispění doslova všech obyvatel země. Díky využití *gacaca* systému a jeho decentralizovanému mechanismu fungování se Rwandě rovněž podařilo vypořádat se s obrovskou kapacitní výzvou, kterou stíhání všech osob, které se podílely na spáchání genocidy, představovalo.

V roce 2005 napsal profesor W. A. Schabas⁶⁵ na adresu *gacaca* systému, že jestliže Rwanda bude s přístupem, který pro vypořádání se s genocidou zvolila, úspěšná, bude to příkladem pro všechny, kteří tvrdí, že v post-konfliktních zemích není možné realizovat ve velkém rozsahu stíhání osob zodpovědných za spáchání zločinů podle mezinárodního práva.

V současné době, kdy je *gacaca* proces již fakticky završen, je přitom s ohledem na výše uvedené zhodnocení možné konstatovat, že působení *gacaca* systému ve Rwandě lze v kontextu podmínek, v nichž byl proces realizován, a ve vztahu k cílům, jejichž splnění bylo očekáváno, hodnotit jako úspěšné.

Na adresu *gacaca* systému bylo za dobu jeho příprav i působení řečeno mnoho chvály i (více či méně oprávněné) kritiky. Je však na místě si položit otázku, zda za daných podmínek (přijmeme-li jako výchozí bod rozhodnutí trestně stíhat všechny osoby, které se na spáchání genocidy podílely) existovala jiná a lepší alternativa.

Případ Rwandy byl v mnoha ohledech extrémní situací, a to zejména ve vztahu k počtu pachatelů, kteří se na genocidě podíleli, a lze tvrdit, že žádný stávající soudní a vězeňský systém na světě by se s tak obrovským nápoem nedokázal adekvátně vypořádat. Domnívám se tedy, že rozhodnutí přikročit k řešení tohoto problému formou modifikace tradičního *gacaca* mechanismu, který byl zároveň schopen přispět k dosažení i dalších potřebných cílů bylo z možných a dostupných řešení nejvhodnější.

V každém případě je přitom nutno konstatovat, že využití *gacaca* systému představovalo v mnoha ohledech precedentní počín v oblasti mezinárodního trestního práva. Přestože je kontext působení *gacaca* systému poznamenán mnoha specifiky, zhodnocení výstupů jeho činnosti tak může přispět k dalšímu rozvoji teoretických i praktických poznatků v oblasti mezinárodního trestního práva a tzv. *transitional justice*.

Literature:

- Clark, P.: *Gacaca: Rwanda's Experiment in Community-Based Justice for Genocide Crimes Comes to a Close*. Foreign Policy Digest, 1.4.2010.

---

⁶⁵ Viz Schabas, c. d., s. 895.

- Ověřeno k: 20.11.2010. Dostupné z:
<http://foreignpolicydigest.org/wordpress/2010/04/01/609/>
- *Constitution for the Republic of Rwanda.* 30.5.1991.
Ověřeno k: 10.2.2009. Dostupné z:
http://www.servat.unibe.ch/law/icl/rw00000_.html
  - *Country Profile: Rwanda.* BBC, 25.6.2008. Ověřeno k: 8.3.2009.
Dostupné z:
http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/country_profiles/1070265.stm
  - Harrell, P.E.: *Rwanda's Gamble: Gacaca and a New Model of Transitional Justice.* iUniverse, 2003.
  - Hayner, P.B.: *Unspeakable Truths: Facing the Challenge of Truth Commissions.* Routledge, 2001.
  - Horsington, H.: *The Cambodian Khmer Rouge Tribunal: The Promise of a Hybrid Tribunal.* In *Melbourne Journal of International Law*, Vol. 5, No. 1, 2004.
  - Human Rights Watch: *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda.* 1999. Ověřeno k: 23.2.2009. Dostupné z:
<http://www.hrw.org/legacy/reports/1999/rwanda/>
  - Longman, T.: *Justice at the grassroots? Gacaca trials in Rwanda.* In Roth-Arriza, N., Mariezcurrena, J. (eds.): *Transitional Justice in the Twenty-First Century: Beyond Truth versus Justice.* Cambridge University press, Cambridge, 2006, s. 206-228.
  - Megwalu, A., Loizides, N.: *Dilemmas of Justice and Reconciliation: Rwandans and the Gacaca Courts.* Paper Prepared for the ISA Convention, 2009. Ověřeno k: 28.3.2009. Dostupné z:
http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/3/1/2/2/9/p312292_index.html
  - Meyerstein, A.: *Between Law and Culture: Rwanda's Gacaca and Postcolonial Legality.* *Law & Social Inquiry*, Vol. 32, Issue 2, 2007, s. 467-508.
  - *Monitoring and Research Report on the Gacaca: Community Service (TIG) Areas of Reflection.* PRI, Gacaca Research Report No. 9, 2007.
Ověřeno k: 3.3.2009. Dostupné z:
<http://www.penalreform.org/monitoring-and-research-on-the-gacaca-community-service.html>

- *Monitoring and Research Report on the Gacaca: Information-Gathering during the National Phase*. PRI, Gacaca Research Report No. 8, 2006. Ověřeno k: 5.3.2009. Dostupné z: <http://www.penalreform.org/monitoring-and-research-report-on-gacaca-information-gathering-during-the-national.html>
- *Organic Law N° 40/2000 of 26/01/2001 Setting up “Gacaca Jurisdictions” and Organizing Prosecutions for Offences Constituting the Crime of Genocide or Crimes against Humanity Committed Between October 1, 1990 and December 31,1994*. 26.1.2001. Ověřeno k: 26.11.2008. Dostupné z: <http://www.inkiko-gacaca.gov.rw/pdf/Law.pdf>
- *Organic Law N°16/2004 Of 19/6/2004 Establishing The Organisation, Competence And Functioning Of Gacaca Courts Charged With Prosecuting And Trying The Perpetrators Of The Crime Of Genocide And Other Crimes Against Humanity, Committed Between October 1, 1990 And December 31, 1994*. 19.6.2004. Ověřeno k: 28.2.2009. Dostupné z: <http://www.inkiko-gacaca.gov.rw/pdf/newlaw1.pdf>
- *PRI Newsletter No.60, 2007(4)*. Penal Reform International, 2007. Ověřeno k: 10.3.2009. Dostupné z: <http://www.penalreform.org/resources/new-2007-newsletter-60-en.pdf>
- *PRI Research on Gacaca report. Rapport III: Jurisdictions in the Pilot Phase*. 2002. Ověřeno k: 24.2.2009. Dostupné z: <http://www.penalreform.org/gacaca-research-report-no.3-jurisdictions-in-the-pilot-phase.html>
- *PRI Research on Gacaca report. Rapport V: Cell-level preparations*. 2003. Ověřeno k: 28.2.2009. Dostupné z: <http://www.penalreform.org/gacaca-research-report-no.5-cell-level-preparations.html>
- Prunier, G.: *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*. 2. vydání. C. Hurst & Co. Publishers, 1998.
- Rotberg, R.I., Thompson, D. (eds.): *Truth v. Justice: The Morality of Truth Commissions*. Princeton University Press, 2000.
- Roth-Arriaza, N.: *The New Landscape of Transitional Justice*. In Roth-Arriaza, N., Mariezcurrena, J. (eds.): *Transitional Justice in the Twenty-First Century: Beyond Truth versus Justice*. Cambridge University press, Cambridge 2006, s. 1-16.

- *Rwanda – Gacaca: A Question of Justice*. Amnesty International, 2002. Ověřeno k: 10.3.2009. Dostupné z: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AFR47/007/2002/en/b65d04e4-d769-11dd-b024-21932cd2170d/afr470072002en.pdf>
- *Rwanda/Gacaca - End Of The Gacaca Trials In A Northern Rwandan District*. On-line text, 23.3.2007. Ověřeno k: 13.3.2009. Dostupné z: <http://www.hirondellenews.com/content/view/176/99/>
- *Rwanda: The Number of Gacaca Courts in Operation*. UNHCR, 21.5.2008. Ověřeno k: 20.11.2010. Dostupné z: <http://www.unhcr.org/refworld/topic,4565c22529,4565c25f347,4885a91cc,0.html>
- Sarkin, J.: *The Tension between Justice and Reconciliation in Rwanda: Politics, Human Rights, Due Process and the Role of the Gacaca Courts in Dealing with the Genocide*. Journal of African Law, Vol. 45, No. 2, 2001, s. 143-172.
- Schabas, W.A.: *Genocide Trials and Gacaca Courts*. Journal of International Criminal Justice 3, 2005, s. 879-895.
- *Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda*. In Šturma, P.: *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*. Nakladatelství Karolinum, Praha 2002, Příloha 3.
- Tiemessen, A.: *Transitional Justice: Lessons from Rwanda*. Paper presented at the International Studies Association Annual Convention, 28.2.2007, Chicago, USA. Ověřeno k: 12.2.2009. Dostupné z: http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/7/9/2/3/p179237_index.html
- *The Contribution of the Gacaca Jurisdictions to Resolving Cases Arising from the Genocide: Contributions, Limitations and Expectations of the Post-Gacaca Phase*. Penal Reform International, 2010. Ověřeno k: 20.11.2010. Dostupné z: <http://www.penalreform.org/publications/final-monitoring-and-research-report-gacaca-process>
- *Transitional Justice*. The Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity, vol. 3, 2004, s. 1045-1047. Ověřeno k: 12.2.2009. Dostupné z: <http://www.ictj.org/static/TJApproaches/WhatisTJ/macmillan.TJ.eng.pdf>
- Tully, L.D.: *Human Rights Compliance and The Gacaca Jurisdictions In Rwanda*. Boston College International & Comparative Law Review, Vol. 26, No. 2, 2003, s. 385-414. Ověřeno k: 10.2.2009. Dostupné z:

http://www.bc.edu/schools/law/lawreviews/meta-elements/journals/bcicl/26_2/09_FMS.htm

- Uvin, P.: *The Gacaca Tribunals in Rwanda. In Reconciliation After Violent Conflict: A Handbook*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2003, s. 116-121. Ověřeno k: 28.3.2009. Dostupné z:
http://www.idea.int/publications/reconciliation/upload/reconciliation_chap07cs-rwanda.pdf
- Webley, R.: *Report on Rwanda*. University of California at Berkley. War Crimes Studies Center, 2004. Ověřeno k: 30.1.2009. Dostupné z:
<http://socrates.berkeley.edu/~warcrime/RW.htm>
- Widner, J.: *Courts and Democracy in Postconflict Transitions: A Social Scientist's Perspective on the African Case*. The American Journal of International Law, Vol. 95, No. 1, 2001, s. 64-75.

Contact – email

lindajanku@seznam.cz